

URFA MÜZİĞİ HAKKINDA

İ.Halil ALTINGÖZ

Şanlıurfa Devlet Türk Halk Müziği Korosu Şefi

Mevcut arkeolojik bulgulara göre Şanlıurfa, avcı ve toplayıcı toplumdan, yerleşik hayata geçildiği, mimarlık tarihinin başlangıcı sayılan, neolitik dönemin en önemli ve en eski yerleşim yeridir.

Bilimsel olarak tespit edilen 11.500 yıllık tarihi ile dünyanın en eski kentidir. Yerleşik hayatın başlangıcı olan şehir (bölge) olduğu için, tüm insanlığın ata yurdudur. İlkel dinlerden çok tanrılı ve tek tanrılı dinlere ait her uygarlıktan ve medeniyetten kültür mirasını bağrında taşıyan ender merkezlerden biridir.

Tarih, bilim, hukuk, inanç, kültür, sanat, edebiyat, medeniyet gibi insanlık kültürünün oluşumuna ve gelişimine önemli katkılar sağlamış, tarihinin her döneminde medeniyetlerin ve kültürlerin buluştuğu, kaynaştığı, kardeşliğin ve hoşgörünün hakim olduğu, başta bütün semavi dinlerin atası Hz. İbrahim olmak üzere, birçok peygamberin doğduğu, yaşadığı mukaddes bir beldedir.

Hakkında sayısız şiir, destan ve metinler yazılan Urfa, mistik atmosferi, otantik yapısı ve özgün mirası ile şairlere, sanatkârlara, bilim insanlarına hala ilham kaynağı olmaya devam etmektedir. Şanlıurfa tarihten gelen müzik ve kültür mirasıyla, dünyada ve ülkemizde müstesna bir konuma sahiptir.

Urfa'yı birkaç konu başlığı ile ifade etmek istersek, bu başlıklardan birinin kesinlikle müzik olması gerekir. Kapsamlı bir araştırma yapıldığı takdirde, inanıyoruz ki birçok ilk gibi müzik kültürünün de Urfa'dan Dünya'ya yayıldığı görülecektir. İnsanoğlunun yerleşik hayata geçtiği ilk şehrin Urfa olduğu, bilimsel olarak tespit edilince, insanın temel ihtiyaçlarından biri olan müziğin de bu tarihle birlikte başlaması gerekir. Çünkü, müzik tarihinin insanlık tarihiyle birlikte olageldiği bilimsel bir gerçektir.

Meşhur tarihçi Ebul-Farac'a göre de Urfa Nuh tufanından sonra yeryüzünde kurulan yerleşim merkezinden ilki ve en önemlisidir. Göbeklitepe ve Balıklıgöl'de yapılan kazılarda bulunan bulgulara göre ise Urfa'nın M.Ö. 9500 yıllık bir tarihe uzandığı tespit edilmiştir. Tarihte İpek Yolu üzerinde çok önemli bir kavşakta olması, çok çeşitli din, kültür ve medeniyetlere merkez olması dolayısıyla müziği de çok geniş kaynaklardan beslenmiş ve bugünkü haklı ününe ulaşmıştır.

Yerleşim merkezi olarak yukarıda zikrettiğimiz tarihlere uzanan Urfa'da, musikinin tarihi de aynı seyri takip eder. Tespit edilen bilgilere göre miladi 168-222 arasında Edessa (Urfa)'da yaşayan büyük din filozofu, şair ve önemli bir musiki ideologu olan Bardaişan, yeni doğan oğlunun adını "ahenk" anlamına gelen "Harmonius" koymuştur. Bardaişan yazdığı dini şiirleri besteler, başkalarına besteletirdi ve bunları dini ayinlerde kullanarak müziğin eşsiz gücünü ilk defa dini alanda kullanarak, bu konuda tarihe adını yazdırmıştır. Bu bağlamda ilk kilise müziğinin Urfa kaynaklı olduğunu söyleyebiliriz.

M.S. 5.y.y.'a tarihlenen Haleplibahçe Mozaiklerinde, elinde sazıyla müzik icra eden bir müzisyenin resmedildiği bir mozaik tespit edilmiştir. Yine Urfa'da bulunan birçok mozaikte müzik icrasını temsil eden motiflere rastlanmıştır. Bunlardan en çok bilineni ve dikkat çeken Şanlıurfa'nın Eyyubiye mahallesinde yapılan kazılarda bulunan bulgularda sihirli musikişinas Orfius ve onun musikisini dinleyen kuş, aslan, geyik ve melekler betimlenmektedir. Yukarıda vurguladığımız gibi Urfa musikisini akademik bir bakışla ele alan kapsamlı bir çalışmanın yapılması gerekir. Bu çalışma, yapıldığında dünya müzik tarihinin gelişimi konusunda yerelden evrensele önemli katkılar sağlayacaktır.

Buraya kadar Urfa'nın tarihsel geçmişi ve müzik geçmişi hakkında girizgâh şeklinde yüzeysel bilgiler vermeye çalıştık. Dolayısıyla tarihi ve müziği yazılı tarihle başlayan Urfa'nın, musikisini anlatmak kapsamlı araştırmalar ve uzun zaman gerektiren zor bir iştir. Biz ancak yakın geçmişimizde ve günümüzde Urfa'da yapılan müzik türleri hakkında temel bilgiler vermeye çalışacağız.

Buna göre; Urfa'da günümüzde yapılan müziği üç ana başlıkta toplayabiliriz. Bunlar;

Tasavvuf Müziği (Çifteler)

Klasik Türk Müziği

Halk Müziği'dir.

URFA'DA TASAVVUF MÜZİĞİ (Çifteler)

Urfa'da çok gelişmiş bir dini musiki mevcuttur. Diğer bölgelerdeki dini müzikten çok farklı özellikleri olan bu musiki, yörede "Çifte" adıyla adlandırılmış ve geniş bir kabulle günümüzde de kullanılmaktadır.

Çifteler, diğer bölgelerdeki tasavvuf müziğine göre ezgi olarak oldukça kıvrak, coşkulu ve ritme dayalıdır. Bu musikiye "Çifte" denmesinin sebebi bu ezgilerin koral (toplu) olarak icra edilmesindedir. Aynı zamanda bu meclislerdeki ritimsiz uzun hava tarzındaki solo icralara da "tek" denmiştir.

Urfa'da Çifteleri incelediğimizde ilk dikkatimizi çeken özellik, Çiftelerin usül profilidir. Çok yoğun olarak onsekizlik usül kullanılmış ve anakruz (eksik ölçü) çok yaygındır. Özellikle curcuna 2+3+2+3 ve aksak semai 3+2+2+3 olarak ölçülen ezgilerin ritminin son üçünden şana girilir.

Sofyan 4/4'lük ve sengin semai 6/4'lük de çiftelerde sıklıkla kullanılmıştır. Yine makamsal olarak Çifteleri incelersek Hicaz, Uşşak, Hüseyini, Muhayyer, Hicazkar, Saba, Rast, Segah, Mahur, Karcıgar, Gerdaniye vb. gibi çok çeşitli makam ve dizilerin kullanıldığını görürüz.

Çiftelere genellikle "Def" denen büyük Bendirlerle eşlik edilir. Bu musiki de güfteler (söz) ön plandadır. Aynı güftenin değişik ezgilerin üzerinde kullanıldığı gözlemlenir.

Çiftelerin günümüze aktarılmasında önemli kaynak kişiler olarak Ahmet Uzungöl, Eskici Dede Osman Aydın, Hafız Halil Uzungöl, Şih İbrahim Karataş, Tenekeci Mahmut Güzelgöz, Hacı Nuri Hafız, Saatçi Yusuf Özer, Şevki Hafız Altungöz, Akif Baybostancı gibi isimleri sayabiliriz.

Bozeyin Oğlu Ahmet (Ahmet UZUNGÖL)

Eskici Dede Osman(Osman AYDIN)

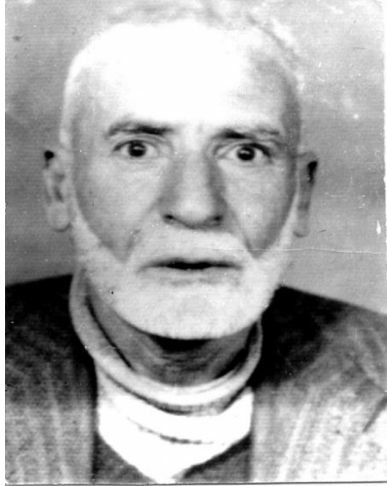
Bozeyin Oğlu Halil Hafız (Halil UZUNGÖL)

Şih İbrahim (İbrahim KARATAŞ)

Tenekeci Mahmut (Mahmut GÜZELGÖZ)

Hacı Nuri Hafız Başaran

Şevki Hafız (Mehmet ALTINGÖZ)

Çiftelere örnek olarak;

- ✓ Mecnun isen ey dil sana Leyla'mı bulunmaz
- ✓ Ey dide nedir uyku gel uyan gecelerde
- ✓ Arzuhal için sultana geldim
- ✓ Aşkınla bu Uşşakı şahaneye dönderdin
- ✓ Ben bir Yakub idim kendi halımda
- ✓ Ben bu dağın ağacıyam
- ✓ Cana bizim esrarımız imlalere sığmaz
- ✓ Ey rahmeti bol padişah
- ✓ Göster cemalin şemini
- ✓ Medine daşına bak
- ✓ Rahmeyle bu dil hastayı naçare ilahi
- ✓ Gel ey derdile yanıcı
- ✓ Mevlam derki doğruca gel
- ✓ Yeşil ördek olsam yarin gölünde
- ✓ Mesti hayranım
- ✓ Ne gam yersin be hey asi günahkar
- ✓ Hoca Efendi

Gibi Çifteleri sayabiliriz.

URFA'DA HALK MÜZİĞİ

Urfa Halk Müziği, ezgilerindeki müzikalite, söz zenginliği, eser sayısı kaliteli ve sistemli icrasıyla Türk Halk Müziği içinde seçkin bir konuma sahip olmuş ve bu özelliklerinden dolayı Urfa'ya açık konservatuar gibi çok güzel bir benzetme izafe edilmiştir.

Düğünlerde, kına gecelerinde, asbap gecelerinde, dergah ve tekkelerde, mevlitte, dağ yatılarında ve nihayet sıra gecelerinde bu açık konservatuarın usta hocaları, okuyucuları, meraklılarına ders niteliğinde meşkler yapmışlardır.

Urfalıların hayatlarının her evresinde musiki olduğu için halkın büyük çoğunluğu da müzikle yakından ilgilenmiştir. Öyle ki Urfa'da hoyratlara bile meslek erbapları kendi üslup ve isimlerini ilıştirmiştir, örneğin; Bahçacı, Kalaycı, Daşçı, Keçeci Hoyratı gibi; dolayısıyla yediden yetmişe hemen herkes az ya da çok müziğe ilgi duyar.

URFA AHENGİ GRUBU

Urfa Halk Musikisi Kerkük ve Harput yöresindeki türkü ve uzun havalarla gerek ezgi olarak gerekse de tanımlamalarla benzerlik arz eder. Urfa'nın etkileşim içinde olduğu bu yörelerle ortak çok sayıda varyant türkü ve uzun havası mevcuttur. Urfa Halk Musikisi'nin etkileşim içinde olduğu önemli bir merkez de Klasik Türk Musikisi'dir öyle ki şarkı ile türkünün harman olduğu, bulunduğu yerlerden biri de Urfa'dır.

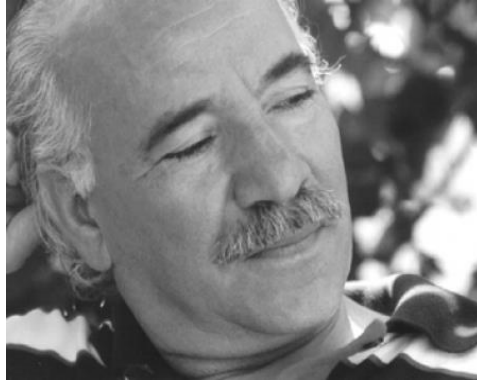
Urfa'da yapılan derleme çalışmaları;

Urfa Türküleriyle ilgili yapılan ilk derleme çalışmalarını Yusuf Ziya Demircioğlu başkanlığındaki Dar'ül Elhan Heyeti (İstanbul Konservatuarı) 1926 yılında gerçekleştirmiştir.

Urfa'da yapılan ikinci önemli derleme çalışmaları 1938 yılında Muzaffer Sarısözen tarafından yapılmıştır.

1976 yılında Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi'nin Yaşar Doruk başkanlığında yapmış olduğu derleme çalışmaları da özellikle sayı bakımından önemlidir. Bu çalışmada 350 civarında türkü ve oyun havası derlenmiştir.

Bunun yanında T.H.M. sanatçısı ve Folklor Araştırmacısı Mehmet Avni Özbek çeşitli zamanlarda özellik arz eden çok sayıda "Çifte" ve türkü derlemiştir. 1990 yılında Şanlıurfa Devlet THM korosu kurulduktan sonra günümüze kadar gelen süreç içerisinde çok sayıda türkü ve çifte derleyerek ya da orijinaline yakın olarak notalayıp ezgilerimizin tesbiti konusunda katkıda bulunmuştur.

Mehmet Avni ÖZBEK

Urfa'da müzik meclislerinde makam geleneği önem arz eder. Genellikle Meşke Divan (Hüseyini) veya Rast makamıyla başlanır ve mutlaka eser aralarında büyük şairlerden Fuzuli, Nabi, Bakı, Galip, Rıfat, Fehim, Nezihe Yaşar, Eşref, Furuği, Saffet, Kuddusi, Ziya Paşa ve Şair Abdi gibi şairlerin divanlarından gazeller okunur, hoyratlar söylenir.

Urfa'da halk müziğinin en önemli etkileşim sahası Klasik Türk Müziğidir demiştik. Urfa'da günümüzde kısmen -ama eskiden mutlaka- fasıllara Klasik Türk Musikisi'yle başlanır. Kar, beste, semai ve şarkılardan sonra türkülere geçilir, eser aralarında gazeller icra edilir, hoyratlar söylenir sonra hareketli (ritmik) eserlerle meşk sona ererdi. Bu meşkların süresi, bazen insanı hayrete düşürür, akşamın erken saatlerinde başlar, sabah gün ışığına kadar devam ettiği olurdu.

Urfa musiki meclislerinde genellikle Uşşak, Hicaz, Muhayyer, Hüzam, Gerdaniye, Saba, Mahur, Çargah, Karcıgar, Segah ve Hicazkar dizilerinde uzun havalar, türküleri, şarkılar icra edilir. Urfa'da gazeller genellikle Uşşak, Hicaz, Kürdi, Navruz, Rast, saba ve Segah dizilerinde ve içinde geçkiler yapılarak icra edilmiştir. Gazellere, sazların taksimiyle başlanır ve gazelin katları (mertebeleri) değişik sazlarla kısa taksimler yapılarak gösterilir, akabinde gazelhan okumaya başlar. Gazellerin bütün mertebelerinin okunabilmesi için gazelhanın ses rejistirisinin çok geniş olması gerekir. Çünkü gazellerdeki ses aralığı çok geniştir. Gazelhanın gazelin sözlerinin

manasını da bilmesi gerekir. Yine gazellerdeki en ufak bir telaffuz farkı, güftedeki manayı tamamıyla değiştirebilir.

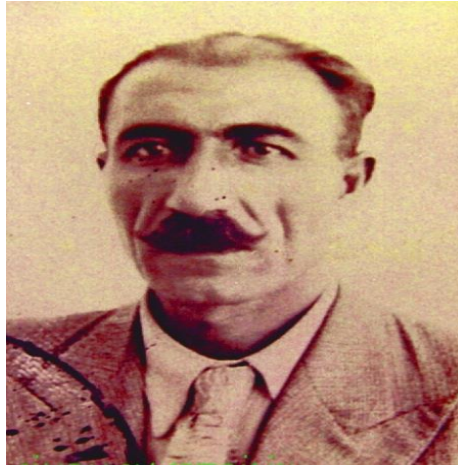
Hemen hemen her Urfalı, bir gazelin sözlerini ezberden okur. Halkın divan şiirine bu derece ilgisi insanı hayrete düşürür. Onun için meclislerde gazel okumak hakikaten bilgi ve beceri gerektiren bir sanattır.

Urfa'da müzik meclislerinde kullanılan çalgılar Ud, Kanun, Keman, Ney, Cümbüş, Darbuka gibi geleneksel Türk Sanat Müziği sazlarının yanında Halk Müziği sazları Çöğür, Bağlama, yerel bir saz olan Neşetkar, Kaval vs. beraber kullanılmaktadır. Urfa türkü ve gazellerindeki ses rejistirinin genişliği, herhalde yukarıda saydığımız klasik sazların kullanımını zorunlu hale getirmiştir.

Urfa Türküleri'ndeki ritim profilini incelersek, yöremizde kullanılan usuller kullanım sıklığına göre 4/4'lük, 10/8'lik, 2/4'lük, 6/4'lük, 12/8'lik 9/8'lik ve 3/4'lük olarak kullanılmıştır.

Urfa'ya ait çoğunluğu sözlü kırık hava, sözsüz kırık hava (ayak ve enstrümantal), uzun hava ve gazel formundaki usta malı ezgilerin sayısı yaklaşık olarak 500 civarındadır.

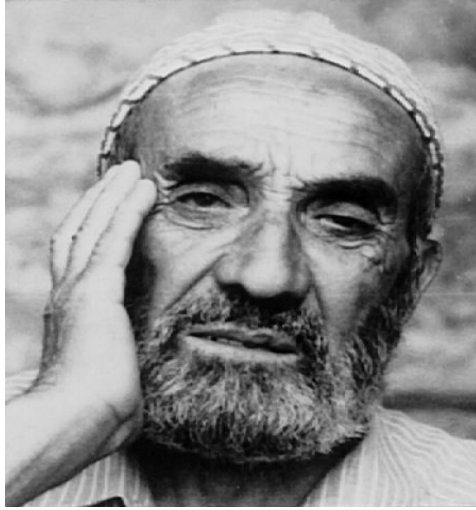
Yörenin önemli kaynak kişileri, Damburacı Derviş, (Mukim)Tahir Oturan, (Kel)Hamza Şenses, (Bekçi) Bakır Yurtsever, Tenekeci Mahmut Güzelgöz, Ahmet Uzungöl, Cemil Cankat, Kazancı Bedih Yoluk, Hacı Nuri hafız, Şükrü Hafız gibi isimleri sayabiliriz.

Mukim Tahir (Tahir OTURAN)

Kel Hamza (Hamza ŞENSES)

Bekçi Bakır (Bakır YURTSEVER)

Cemil CANKAT

Kazancı Bedih (Bedih YOLUK)

Şükrü Hafız (Şükrü ÇADIRCI)

Urfa Türkülerine örnek olarak;

- ✓ Fırat kenarının ince dumanı,
- ✓ Yar yüreğim yar,
- ✓ Ne çemen ne sayeyi gül,
- ✓ Al yeşil dökün Anneler,
- ✓ Ayağında kundura,
- ✓ Vardım ki yurdundan ayak göçürmüş,
- ✓ Dön beri dön beri de yüzün göreyim,
- ✓ Bahçaya kuzu girdi,
- ✓ Bülbüller düğün eyler,
- ✓ Çay içinde adalar,
- ✓ Daracık sokakta yara kavuştum,
- ✓ Evlerinde var badiya,
- ✓ Gele gele geldik bir karataşa,
- ✓ Güvercin vurdum kalkmaz,
- ✓ Habeşin bağında vurdular beni,
- ✓ Harman yeri sürseler,
- ✓ Hayatları değirmi.
- ✓ Kapıyı çalan kimdir?
- ✓ Ordumuz gitti muşa dayandı.
- ✓ Pınara varmadın mı?
- ✓ Sarıçiçek mor menevşe zamanı.
- ✓ Siyah zülfün tellerine,
- ✓ Şu Urfa'nın kapısı,
- ✓ Tanburam rebab oldu,
- ✓ Gittim baktım evlerinin halına,
- ✓ Taşa verdim yanımı,
- ✓ Urfalıyam dağlıyam,
- ✓ Urfa'nın etrafı dumanlı dağlar,
- ✓ Urfalıyam ezelden,
- ✓ Yaylalar içinde Erzurum yayla.

Gibi türkülerini sayabilir.

URFA'DA KLASİK TÜRK MÜZİĞİ

Urfa müzik meclislerinde Klasik Türk Müziği, çok önemli bir yere sahiptir. Öyle ki meşklere, ahenklere başlanırken günümüzde kısmen -ama eskiden mutlaka- geleneksel Türk Sanat Müziği ile başlanırdı.

Başta peşrev alınır, sonra kar, beste, semailer, şarkılar icra edilir, bilahare gazellerden türkülere geçilirdi. Osmanlı döneminde başşehirlere uzak olmasına rağmen Urfa'da geleneksel Türk Sanat Müziği icra edilmesi

yaygın ve ileri düzeydedir. Bunda şehrin Osmanlı İmparatorluğu idaresine geçmesinden sonra payitahttan sürgüne gönderilen devrin ünlü musikişinaslarının burada ikamet mecburiyetinde bırakılmalarının payının büyük olduğu tahmin edilmektedir. Dolayısıyla yörede kullanılan çalgı profilinin de geleneksel Türk Sanat Müziği sazları olması tesadüf değildir.

Musiki, Urfa'da her zaman büyük ilgi ve değer ifade etmiştir, yöredeki kanaat önderlerinin, bölgenin ileri gelenlerinin müziğe bakış açısı Urfa'da musikinin gelişmesinde etkili olmuştur. Okuyucular ve sazandeler, buldukları toplumlarda daima hürmet ve takdir görmüşlerdir.

Özellikle hafız, hoca, aydın tarikat ehli kişiler öteden beri yörenin meşhur okuyucularıdır ve Urfa'da müzik katarının lokomotifi olmuşlardır. Örneğin yakın tarihimizde; Kıde Hafız, Hamit Hafız, Halil Hafız, Ahmet Uzungöl, Tenekeci Mahmut, Dede Osman, Şükrü Hafız, Hacı Nuri Hafız, Şevki Hafız (Altıngöz) ve Mahmut Hafız (Akagün) gibi hanendeler Klasik Türk Müziği'ni iyi derecede icra ederken, bu müziği çiftelerle ve türkülerle de harmanlamışlardır. dolayısıyla meşk trafiği de yukarıda anlatmaya çalıştığımız biçimde şekillenmiştir.

Kıde Hafız

Umudumuz ve dileğimiz odur ki başta gençlerimiz ve tüm toplumumuz yeniden o derin musiki zevkine geri dönsün ve dejenere müzikleri dinlemek yerine yukarıda zikrettiğimiz güzellikleri hayatımıza müzik adına hakim kılsınlar.